

ЗАЦВЯРДЖАЮ

Рэктар установы адукацыі

“Магілёўскі дзяржаўны
ўніверсітэт імя А.А. Куляшова”

Д. В. Дук

26 верасня 2022 г.

ВОДЗЫЎ АПАНІРУЮЧАЙ АРГАНІЗАЦЫІ

УА “Магілёўскі дзяржаўны ўніверсітэт імя А.А. Куляшова”
на дысертацыю В.А. Мусіенкі «Семантычная дэрывацыя ў сферы
ментальных намінацый: на матэрыяле беларускай і англійскай моў»,
прадстаўленую на саісканне вучонай ступені кандыдата філалагічных навук
па спецыяльнасці 10.02.20 – параўнальна-гістарычнае, тыпалагічнае і
супастаўляльнае мовазнаўства

**Адпаведнасць зместу дысертацыі заяўленай спецыяльнасцям і
галіны навукі.** Дысертацыя В.А. Мусіенкі «Семантычная дэрывацыя ў
сферы ментальных намінацый: на матэрыяле беларускай і англійскай моў»
згодна з прадметам даследавання, метадыкай выканання, зместам,
атрыманым вынікам адпавядае спецыяльнасці 10.02.20 – параўнальна-
гістарычнае, тыпалагічнае і супастаўляльнае мовазнаўства і галіны навукі –
філалагічныя навукі.

Навуковы ўклад саіскальніка ў вырашэнні навуковай задачы.
У сучаснай навуковай парадыгме актыўна развіваецца антрапамарфічны
падыход да даследавання моўных з’яў. У шматлікіх даследаваннях увага
акцэнтуюцца на пытаннях, звязаных з суадносінамі мовы і мыслення
чалавека, яго свядомасці і духоўна-практычнай дзейнасці, са спосабамі
вербалізацыі ўяўленняў пра інтэлектуальную і разумовую дзейнасць
індывіда. Склаўся навуковы напрамак ментальнай лінгвістыкі, дзе
з дапамогай мовы апісваюцца элементы мыслення, розныя псіхічныя станы і
працэсы, даследуюцца рэпрэзентатыўнасць у мове сістэмы поглядаў,
вераванняў, разумова-духоўных устаноў, інтарэсаў, уяўленняў, норм,
ацэнак, настройаў асобнага чалавека ці супольнасці людзей. Шырокі навуковы
інтарэс да семантычнага вывучэння ментальных катэгорый абумоўлены
нязменнай цікавасцю даследчыкаў да кагнітыўнай навуковай сферы, асобай
значнасцю ментальных намінацый у моўнай карціне свету.

Навуковы ўклад саіскальніка ў рашэнне навуковай задачы абумоўлены перш за ўсё супастаўляльным характарам даследавання, што дазваляе выявіць тыпалагічна падобныя і спецыфічныя прыметы ментальных намінацый у назоўніках, прыметніках і дзеясловах беларускай і англійскай моў, прасачыць нацыянальна-культурную спецыфіку іх праяўлення.

У дысэртацыі В.А. Мусіенкі ўлічваліся найноўшыя дасягненні беларускіх і англійскіх даследчыкаў у галіне вывучэння другасных намінацый, семантычнай дэрывацыі і ментальнасці. Дысертант ставіць і вырашае новыя задачы, звязаныя, па-першае, з выяўленнем корпуса другасных ментальных намінацый і ўстанаўленнем асноўных семантычных мадэлей, па-другое, з семантычнай класіфікацыяй ментальных лексічных адзінак, пабудаванай на суаднесенасці зыходнай і рэцыпіентнай сфер. На функцыянальным падыходзе заснаваны аналіз сінтаксічнай спалучальнасці дзеяслоўных адзінак з субстантывам *думка*. Аўтару ўдалося акрэсліць нацыянальна-культурныя адрозненні рэпрэзентацыі другасных ментальных намінацый у беларускай і англійскай мовах і ахарактыраваць асноўныя тыпы семантычнай эквівалентнасці лексічных адзінак. Гэта істотна адрознівае даследаванне В.А. Мусіенкі ад іншых работ у названай галіне, сведчыць аб высокай навуковай значнасці дысэртацыі і аб асабістым укладзе саіскальніка ў вывучэнне дадзеных моўных феноменаў.

Вербалізацыя ментальнай сферы часцей за ўсё ажыццяўляецца праз выкарыстанне назоўнікаў, прыметнікаў і дзеясловаў са значэннем разумовай дзейнасці, ментальных станаў і ўласцівасцей. Акрамя таго, розныя выявы ментальнасці атрымліваюць фармальнае выражэнне ў другасных лексіка-семантычных варыянтах (далей – ЛСВ), утвораных у выніку семантычнай дэрывацыі ад першасных ЛСВ нементальных лексічных адзінак. Утварэнне другасных ментальных намінацый значна папаўняе лексічны склад мовы, павялічвае колькасць полісемантычных лексічных адзінак і тым самым садзейнічае філіяцыі – развіццю моўнай сістэмы ў паслядоўнасці, пераемнай сувязі і непасрэднай залежнасці ад папярэдніх моўных фактаў, назапашванню ведаў і атрымання на іх аснове новай інфармацыі.

Вывучэнне ментальных намінацый з’яўляецца актуальным па прычыне прадуктыўнасці іх утварэння, неабходнасці сістэматызацыі адзінак, якія ўдзельнічаюць у працэсе семантычнай дэрывацыі і адлюстроўваюць спецыфіку эпідыгматычных і сістэмна-структурных адносін пры пераходзе з аднаго семантычнага поля ў іншае. Актуальнасць таксама абумоўлена неабходнасцю пошукаў новых падыходаў да вывучэння моўных сродкаў выражэння ментальнасці, выяўлення спосабаў суадносін паняційных форм мыслення і мовы. Дысэртацыя з’яўляецца першым у беларускім

мовазнаўстве супастаўляльным даследаваннем другасных ментальных намінацый, якое ілюструе нацыянальна-культурную спецыфіку беларускай і англійскай моў і дазваляе выявіць спецыфіку міжмоўнай карэляцыі, тыпалагічныя і спецыфічныя рысы сродкаў рэалізацыі ментальнасці ў розных мовах.

Структура дысертацыі лагічна адлюстроўвае асноўныя напрамкі арганізаванага ў рабоце навуковага пошуку. Ва ўводзінах і першай главе абгрунтоўваецца выбар тэмы даследавання, характарызуецца яго прадмет і аб'ект, вызначаюцца мэты і задачы даследавання, палажэнні, якія выносяцца на абарону, разглядаюцца пытанні, звязаныя з феноменам ментальнасці. Другая глава прысвечана выяўленню другасных ментальных ЛСВ у сэнсавых структурах субстантываў са значэннем жывёл і птушак, прадметаў быту, артэфактаў, прылад працы, вупражы, адзення, абутку, галаўных убораў, дрэў і інш. Разглядаюцца прыметнікавыя ментальныя намінацыі, якія ў залежнасці ад характару ўздзеяння на чалавека, перадачы інфармацыі і спосабаў успрымання пачуццяў размяркоўваюцца па наступных групах:

- а) намінацыі візуальнага (зрокавага) успрымання (параметрычныя, каларатыўныя, люмінальныя);
- б) намінацыі аўдыльнага ўспрымання (гукавыя);
- в) намінацыі тактыльнага і кінестэтычнага ўспрымання (тэмпературныя, кансістэнтныя, вагавыя);
- г) намінацыі густаторнага ўспрымання (густаторныя);
- д) намінацыі альфакторнага ўспрымання (адарычныя).

Такая разнастайнасць варыятыўных сродкаў і спосабаў рэпрэзентацыі ментальнасці, якая вызначаецца цяжкасцю вывучэння, паспяхова аптымізуецца аўтарам пры сістэматызацыі матэрыялу. Найбольш дэталёвы і шматбаковы агляд другасных ментальных намінацый аўтар прыводзіць у групах намінацый фізічных уласцівасцей і станаў чалавека, намінацый фізічных якасцей і характарыстык прадметаў і рэчываў. У трэцяй главе структуруюцца дзеяслоўныя адзінкі, першасная семантыка якіх арыентавана на выяўленне руху, канкрэтных фізічных дзеянняў і станаў, тэмпературных, люмінальных, тэмпаральных і іншых паказчыкаў, што выкарыстоўваюцца для выяўлення інтэлектуальных працэсаў і ментальна-псіхалагічных станаў чалавека.

У заключэнні абагульняюцца тэарэтычныя і практычныя вынікі праведзенага даследавання, выкладаюцца асноўныя вывады і паказваюцца рэкамендацыі па практычным выкарыстанні вынікаў. У дадатках прыводзяцца матэрыялы па складзе субстантыўных, ад'ектыўных і дзеяслоўных другасных намінацый, у рысунку прадстаўлены колькасны і

тэматычны склад другасных ад'ектыўных ЛСВ беларускай і англійскай моў, у табліцах адлюстраваны колькасны і якасны склад другасных ментальных ЛСВ беларускай і англійскай моў.

Атрыманыя падчас выканання дысэртацыі вынікі апублікаваны ў 13 работах, у тым ліку 6 артыкулаў у навуковых рэцэнзуемых выданнях (4,52 аўт. арк.), 6 – у зборніках навуковых прац, 1 – у зборніку матэрыялаў навуковых канферэнцый. Публікацыі, перш за ўсё артыкулы ў навуковых часопісах, даюць дастаткова поўнае ўяўленне аб змесце дысэртацыі, адлюстроўваючы матэрыял, прадстаўлены ва ўсіх раздзелах і параграфрах працы.

Канкрэтныя навуковыя вынікі (з указаннем іх навізны і практычнай значнасці), за якія саіскальніку можа быць прысуджана вучоная ступень.

Канкрэтныя навуковыя вынікі даследавання прадстаўлены ў палажэннях, якія выносяцца на абарону, вывадах, заключэнні дысэртацыі. Дысертатыўная работа дае ў распараджэнне спецыялістаў новыя аб'ектыўныя і сістэматызаваныя веды аб рэпрэзентатыўнасці ў беларускай і англійскай мовах субстантыўных, ад'ектыўных і дзеяслоўных ментальных намінацый. Палажэнні, якія выносяцца на абарону адпавядаюць зместу работы, яе мэце і задачам, раскрываюць сутнасць дысэртацыі, адлюстроўваючы актуальнасць падыходаў да аб'екта і прадмета апісання і высокую ступень навізны атрыманых у ходзе даследавання вынікаў. Дысертантам упершыню выяўлены тыпалагічныя і спецыфічныя мадэлі семантычнай дэрывацыі, устаноўлены тыпы міжмоўных карэляцый з адносінамі семантычнага супадзення, частковай ці поўнай эквівалентнасці і безэквівалентнасці. У рабоце ўпершыню на аснове значнага па аб'ёме рэпрэзентатыўнага фактычнага матэрыялу створаны першы ў беларускай і англійскай лексікаграфічнай практыцы «Беларуска-англійскі тлумачальны слоўнік другасных ментальных намінацый». Практычныя матэрыялы, прадстаўленыя ў дысэртацыі, да гэтага часу не падвяргаліся поўнаму і ўсебаковаму даследаванню. Дадзеная даследчая работа пры яе тэарэтычнай абгрунтаванасці дазваляе выявіць спецыфіку міжмоўнай карэляцыі, тыпалагічныя і спецыфічныя рысы сродкаў рэалізацыі ментальнасці ў рознасістэмных мовах.

Паспяховаму рашэнню пастаўленых у дысэртацыі задач садзейнічала канструктыўная метадыка даследавання, выпрацаваная ў адпаведнасці са спецыфікай аб'екта і прадмета даследавання. Дакладнасць вывадаў і рэкамендацый, сфармуляваных у дысэртацыі, пацвярджаецца надзейнай

тэарэтыка-метадалагічнай базай, сфарміраванай у выніку ўважлівай аналітычнай работы з навуковай літаратурай па заяўленай праблеме (у бібліяграфічным спісе прадстаўлена звыш 250 найменняў крыніц). Шэраг фрагментаў даследавання суправаджаецца колькаснымі падлікамі, табліцамі, рысункамі і дыяграмамі, што робіць вывады больш нагляднымі і максімальна канкрэтнымі. Не выклікаюць сумнення і сфармуляваныя пункты рэкамендацый па практычным выкарыстанні вынікаў даследавання.

Тэарэтычная значнасць работы вызначаецца яе ўкладам у распрацоўку праблем моўнай рэпрэзентацыі субстантываў, у якіх другасныя ЛСВ утвараюцца ў выніку семантычнай дэрывацыі ад першасных ЛСВ зоанімічных, артэфактных, прадметных, фітанімічных і іншых намінацый, што дазволіць пашырыць уяўленні пра розныя механізмы вербалізацыі ментальных намінацый пеяратыўнага і меліяратыўнага характару. Тэарэтычная значнасць даследавання пацвярджаецца распрацоўкай агульных прынцыпаў фармалізацыі семантычнага аналізу субстантыўных, ад'ектыўных і дзеяслоўных ментальных намінацый, што мае вялікае значэнне для тэорыі мовы. Асабліва сцю гэтага даследавання з'яўляецца ўпершыню праведзены супастаўляльны аналіз субстантыўных, ад'ектыўных і дзеяслоўных намінацый з першаснай ментальнай семантыкай, а таксама шматлікія другасныя ЛСВ, утвораныя ў выніку семантычнай дэрывацыі па розных сэнсавых мадэлях, што дазваліла выявіць тыпалагічныя і дыферэнцыяльныя (нацыянальна-культурныя) прыметы ў няроднасных мовах.

Атрыманыя ў рабоце вынікі могуць выкарыстоўвацца пры далейшай распрацоўцы праблем лінгвістычнай тыпалогіі, семантыкі, а таксама ў лексікаграфічнай і перакладчыцкай практыцы. Вынікі даследавання могуць выкарыстоўвацца ў адукацыйным працэсе пры выкладанні беларускай і англійскай моў, агульнага мовазнаўства, тэорыі і практыкі перакладу, напісанні дыпломных і магістарскіх работ.

Сацыяльная і эканамічная значнасць дысертацыйнай работы заключаецца ў тым, што ў ёй змяшчаецца шэраг важных фактычных даных, улік якіх змог бы прывесці да ўдасканалення практычных распрацовак пры сістэматызацыі слоўнікавых дэфініцый у тлумачальных і двухмоўных слоўніках, складанні тэматычных, ідэаграфічных і перакладных слоўнікаў. Улік матэрыялаў даследавання можа аказаць садзейнічанне ўдасканаленню практычных распрацовак, тыпавых і навучальных планаў, а таксама навучальных дапаможнікаў па беларускай і англійскай мовах, тэорыі перакладу, міжкультурнай камунікацыі.

Заўвагі па дысэртацыі.

Прынцыповыя заўвагі адносна структуры, зместу і вынікаў працы адсутнічаюць. Адзначаючы ў цэлым высокі ўзровень даследавання, значнасць і каштоўнасць навуковых вынікаў, атрыманых В.А. Мусіенка, іх не толькі тэарэтычную, але і практычную накіраванасць, варта спыніцца на некаторых момантах, якія, на наш погляд, маюць патрэбу ў дадатковых каментарыях удакладняльнага і тлумачальнага характару:

1. У рабоце В.А. Мусіенкі сцвярджаецца, што тыпалогія другасных намінацый у розных мовах выяўляецца на ўзроўні агульнасці семантычных мадэлей, іх стэрэатыпнасці, прыкладна тоеснага круга рэцыпіентаў, уцягнутых у пераўтваральны працэс. І з гэтым нельга не пагадзіцца. У той жа час хацелася б пашырыць сферу такога сцвярджэння за кошт наступных пытанняў. Якая спецыфіка семантычных мадэлей у адносінах да ментальнай лексікі? Якія новыя семантычныя мадэлі выяўлены ў працэсе работы над другаснымі ментальнымі намінацыямі?

2. Аўтар дысэртацыі падрабязна апісвае і параўноўвае тыпы другасных ЛСВ, але хацелася б пачуць больш падрабязнае тлумачэнне на конт адбору фактычнага матэрыялу. Найперш, узнікае пытанне, ці дастаткова толькі 2 слоўнікаў – па аднаму на кожную мову для аналізу? Дарэчы спасылка на гэтыя слоўнікі (стар. 6) няма ў спісе літаратуры. Як праходзіла выбарка адзінак з першаснай ментальнай намінацыяй, а пасля іх аб'яднанне ў тэматычныя групы?

3. Аўтар прыводзіць у дысэртацыі спіс прыметнікаў (стар. 46–53), якія выступаюць “базавымі маркерамі разумовых і інтэлектуальных здольнасцей чалавека”. Хацелася б пачуць тлумачэнне, на якой падставе аўтар прыводзіць менавіта гэтыя адзінкі? Чаму няма пашпартызацыі прыкладаў?

4. Аўтар дысэртацыі справядліва паказвае, што самым распаўсюджаным спосабам утварэння другасных ЛСВ з'яўляецца метафара, якая валодае шырокім мадэлюючым патэнцыялам і ўстанаўлівае асацыятыўныя сувязі паміж сферай мыслення і іншымі сферамі. Па якой прычыне (на думку дысертанта) метафарычны спосаб рэпрэзентацыі ментальнасці з'яўляецца найбольш прадуктыўным? У той жа час у рабоце назіраюцца і аналізуюцца такія віды семантычнай дэрывацыі, як метанімія і сінекдаха. Якое месца займаюць гэтыя (магчыма, і іншыя) сэнсавыя пераўтварэнні ў структурах ментальных адзінак?

5. У лінгвістычнай літаратуры стала традыцыйным абмеркаванне апазіцый і семантычных карэляцый на граматычным, лексічным, фанетычным і іншых узроўнях. Асноўная функцыя такіх апазіцый – апісваць, класіфікаваць з’явы навакольнай рэчаіснасці, структураваць рэальнасць. У дысертацыйным даследаванні вядзецца гаворка пра лексічныя і семантычныя супрацьпастаўленні на ўзроўні двух кампанентаў: дэнататыўнага (прадметна-лагічнага аспекта значэння, арыентаванага на адлюстраванне аб’ектыўнай рэчаіснасці) і канататыўнага (на ўзроўні рэпрэзентацыі пеяратыўнай і меліяратыўнай канатацыі). У сувязі з гэтым хацелася б пачуць тлумачэнне аб найбольш распаўсюджаных відах апазіцыйных адносін у метальных кантынуумах беларускай і англійскай моў.

Выказаныя заўвагі не зніжаюць агульнай станоўчай адзнакі дысертацыі.

Адпаведнасць навуковай кваліфікацыі саіскальніка вучонай ступені, на якую ён прэтэндуе.

Дысертацыя В.А. Мусіенкі «Семантычная дэрывацыя ў сферы ментальных намінацый: на матэрыяле беларускай і англійскай моў», прадстаўленая на саісканне вучонай ступені кандыдата філалагічных навук па спецыяльнасці 10.02.20 – параўнальна-гістарычнае, тыпалагічнае і супастаўляльнае мовазнаўства, выканана пад навуковым кіраўніцтвам доктара філалагічных навук прафесара Старычонка Васіля Дзянісавіча. Дысертацыя і аўтарэферат аформлены ў адпаведнасці з існуючымі патрабаваннямі, якія змяшчаюцца ў пунктах 24–26 Палажэння аб прысуджэнні вучоных ступеней і прысваенні вучоных званняў у Рэспубліцы Беларусь.

Навуковая кваліфікацыя В.А. Мусіенкі адпавядае вучонай ступені кандыдата навук, на якую яна прэтэндуе. Работа змяшчае новыя, навукова абгрунтаваныя вынікі, якія маюць істотнае тэарэтычнае і практычнае значэнне для далейшага вырашэння актуальных пытанняў сучаснага мовазнаўства і тэорыі мовы. Аналіз дысертацыйнага даследавання з пункту гледжання зместу, выкладання матэрыялу, методыкі даследавання моўных адзінак, вывадаў і асноўных рэкамендацый па іх прымяненні сведчыць аб кампетэнтнасці і навуковай сталасці даследчыка, які здолеў вырашыць дастаткова складаную і актуальную навуковую праблему.

У адпаведнасці з патрабаваннямі пунктаў 18–20 Палажэння аб прысуджэнні вучоных ступеней і прысваенні вучоных званняў у Рэспубліцы Беларусь Мусіенка Васіль Анатольевіч заслугоўвае прысуджэння вучонай ступені кандыдата філалагічных навук па спецыяльнасці 10.02.20 – параўнальна-гістарычнае, тыпалагічнае і супастаўляльнае мовазнаўства за сукупнасць наступных навуковых вынікаў:

- першае цэласнае і комплекснае параўнальна-тыпалагічнае даследаванне другасных ментальных намінацый у беларускай і англійскай мовах;

- выяўленне і сістэматызацыю корпуса другасных ментальных лексіка-семантычных варыянтаў у іменным і дзеяслоўным кантынумах беларускай і англійскай моў і стварэнне на гэтай аснове «Беларуска-англійскага тлумачальнага слоўніка другасных ментальных намінацый»;

- устанаўленне семантычных асаблівасцей сэнсавага развіцця другасных ментальных субстантываў у беларускай і англійскай мовах і распрацоўку прынцыпаў іх мадэлявання;

- правядзенне семантычнай класіфікацыі ментальных ад’ектываў і вылучэнне дамінантных мадэлей, у аснову якіх пакладзены прынцып суаднесенасці зыходнага і вытворнага лексіка-семантычных варыянтаў;

- выяўленне асноўных напрамкаў сэнсавага развіцця дзеясловаў мыслення, пазнання, памяці, разумення і ўяўлення, а таксама асаблівасцей сінтаксічнай спалучальнасці дзеяслоўных адзінак з субстантывам *думка* ў пэўных тыпах кантэкстаў і канкрэтызацыі ў іх маркераў ментальнасці;

- устанаўленне падабенстваў і ў рэпрэзентацыі другасных ментальных намінацый у беларускай і англійскай мовах, што можна лічыць навуковым укладам у распрацоўку праблем моўнай семантыкі, супастаўляльнага мовазнаўства, лексікалогіі і лексікаграфіі беларускай і англійскай моў.

На пасяджэнні навуковага семінара па мовазнаўстве 26 верасня 2022 года быў заслуханы даклад саіскальніка Мусіенкі Васіля Анатольевіча. Саіскальнік адказаў на ўсе зададзеныя пытанні.

Водгук аб дысертацыі В.А. Мусіенкі «Семантычная дэрывацыя ў сферы ментальных намінацый: на матэрыяле беларускай і англійскай моў» згодна з загадам рэктара ўстановы адукацыі «Магілёўскі дзяржаўны ўніверсітэт імя А.А. Куляшова» № 184 ад 19 верасня 2022 г., быў абмеркаваны і зацверджаны на пасяджэнні навуковага семінара па мовазнаўстве 26 верасня 2022 г., пратакол № 1 ад 26 верасня 2022 г.

Водгук прыняты адкрытым галасаваннем, у якім прынялі ўдзел 10 чалавек (у тым ліку 1 доктар філалагічных навук, 9 кандыдатаў філалагічных навук).

Вынікі галасавання членаў навуковага семінара, якія маюць вучоныя ступені: прысутнічалі – 10 (у тым ліку 1 доктар філалагічных навук, 9 кандыдатаў філалагічных навук),

за – 10, супраць – не, устрымаліся – не.

Старшыня –

загадчык кафедры
тэарэтычнай і прыкладной лінгвістыкі
МДУ імя А.А. Куляшова
доктар філалагічных навук, дацэнт

Я.Я. Іваноў

Сакратар пасяджэння –

дацэнт кафедры
тэарэтычнай і прыкладной лінгвістыкі
МДУ імя А.А. Куляшова
кандыдат філалагічных навук, дацэнт

А.В. Доўгаль

Эксперт –

дацэнт кафедры
тэарэтычнай і прыкладной лінгвістыкі
МДУ імя А.А. Куляшова
кандыдат філалагічных навук

Ю.А. Петрушэўская